

MILLÄ TAVALLA VIRO ON KIELITYYPILTÄÄN MUUTTUNUT?

Hint kiinnittää huomiota siihen historialliseen kehitykseen, että viron kielessä ovat suffiksit kuluneiden vuosisatojen aikana menettäneet merkitystään ja tilalle on tullut muita keinoja ilmaista merkityseroja. Kun esimerkiksi kantakielen muotojen *sau-na-n* ja *sauna-ta* suffiksit hävisivät, muotojen välinen ero siirtyi sanojen kantojen väliseksi vaihteluksi. Kysymyksessä on samantapainen ilmiö kuin germaanisten kielten umlaut (esim. saks. *Bruder – Brüder*). Viro on siis liukunut agglutinoivasta (suffikseja käyttävästä) kielityypistä kohti flek-teeraavaa (kannan vaihteluja käyttävää) kielityyppiä.

MILLÄ TAVALLA MORA-KÄSITTEEN OSUUS ON MUUTTUMASSA?

Hintin mukaan viron sanojen viimeaikaisen taivutuksessa tapahtuneiden muutosten perusteella on tehtävissä seuraava yleistys: viro on liukumassa »moria laskevasta» kielestä »tavuja laskevaksi» kieleksi. Esimerkiksi sopii nominin *raskus* monikon partitiivi: muoto on vanhastaan *raskusi*, mutta

tämän rinnalle on viime aikoina tullut yhä useammin muoto *raskuseid*. Kysymys on Hintin mukaan siitä, että aikaisemmin *raskus*-nominia taivutettiin samalla tavalla (*raskus – raskusi*) kuin esimerkiksi nominia *oluline – olulisi* siitä syystä, että *raskus*-nominin 1. tavu oli »kaksimorainen» (*rask = olu*):

ras-kusi

olu-lisi

Kun nykyään on alettu yhä enemmän käyttää taivutusta *raskus – raskuseid*, ei enää välitetä *raskus*-tyypin 1. tavun kaksimoraisuudesta, vaan tähän tavuun on alettu suhtautua niin kuin muihinkin tavuihin, eli kaikkia tavuja (niiden moraaluvusta välittämättä) on alettu pitää samanarvoisina. Nyt siis rinnasteisiksi ovat tulossa esimerkiksi seuraavat muodot:

ras-kuseid

pu-naseid

Hintin mukaan morien laskeminen vähenee virossa ja aletaan yhä enemmän käyttää periaatetta »tavu kuin tavu» (vir. »silp on silp»). (Ehkä saman ajatuksen voisi sanoa myös yksinkertaisesti niin, että Q3:n merkitys on virossa vähenemässä.)■

KALEVI WIIK

Valpurintie 9 d, 20300 Turku

AFAATIKKOJEN VUOROVAIKUTUSTAITOT

Anu Klippi *Conversation as an achievement in aphasics*. Studia Fennica Linguistica 6. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1996. 214 s. ISBN 951-717-915-4.

Afaatikkojen kielellisiä taitoja on perinteisesti arvioitu testein, jotka mitaavat kykyä ymmärtää ja tuottaa yksittäisiä lauseita, toistaa ilmauksia sekä nimetä referenttejä. Afaatikkojen pragmaattiset taidot ovat olleet tutkijoiden ja puheterapeuttien kiinnostuksen kohteena vasta pa-

rin viime vuosikymmenen aikana. Samalla on noussut esiin kysymys siitä, ovatko afaatitot parempia kommunikoimaan kuin tuotamaan puhetta. Tarkastelemalla afaatikkojen puhetta myös autenttisissa kielenkäyttötilanteissa on pyritty selvittämään muun muassa sitä, millaisia ei-kielellisiä keinoja

▷

afaatikot käyttävät korvaamaan puutteellista kielikykyään. Tutkimus on kohdistunut myös vuorovaikutuksen ongelmakohtiin, esimerkiksi siihen miten afaatikon ja terapeutin välisessä keskustelussa käsitellään ja ratkotaan erilaisia ymmärtämisen ongelmia.

Tällainen on lyhyesti referoiden se tausta, johon Anu Klippi väitöskirjansa »Conversation as an achievement in aphasics» johdannossa sijoittaa oman tutkimuksensa. Klippin tavoitteena on täydentää afaatikkojen kielenkäytön puutteisiin ja kompensatoriseen näkökulmaan keskittyntä tutkimusta selvittämällä sitä, millaisia vuorovaikutuksellisia taitoja afaatikoilla on ja miten he niitä keskustelussa käyttävät. Uutta on myös se, että Klippi on valinnut aineistokseen joukon ryhmäterapiatilanteita voidakseen kohdistaa tarkastelunsa nimenomaan siihen, miten afaatikot keskenään rakentavat vuorovaikutusta. Aiemmin tutkimuksen kohteena ovat lähes poikkeuksetta olleet epäsymmetriset, ns. normaalin kielenpuhujan ja afaatikon väliset keskustelut.

Tutkimuksen aineisto koostuu neljästä videoidusta ryhmäkeskustelusta, joissa osanottajina on viisi afaatikkoa ja puheterapeutti. Lisänä on käytetty joitakin katkelmia puheterapeutin ja afaatikon kahdenvälistä keskusteluista. Aineisto on litteroitu puheen osalta kokonaan ja suurelta osin myös siten, että mukana on joukko ei-kielisiä piirteitä. Yksi työn anneista onkin jo se, että Klippi on kehittänyt merkintäjärjestelmää katseiden ja eleiden litterointiin. Pohjana on Charles Goodwinin notaatio, jolla osoitetaan sekä puhujan että vastaanottajien katseiden suunnat (ks. Goodwin 1979; myös Seppänen 1995), mutta lisäksi Klippi on merkinnyt litteraatioon vuoronhaltijan käsien ja pään liikkeitä sekä muita eleitä. Esimerkkikatkelmiin on myös liitetty keskustelijoiden eleitä kuvaavia piirroksia, mikä tuntuu toimivalta ratkaisulta ja helpot-

taa yksityiskohtaisuudessaan paikoin raskaslukuisten litteraatioiden lukemista.

Aineistoaan Klippi tarkastelee keskustelunanalyttisestä näkökulmasta. Perusteeksi hän mainitsee sen, että keskustelunanalyysi mahdollistaa vuorovaikutuksen analysoimisen prosessina, jota osanottajat rakentavat yhteistyössä ja jossa he ilmauksia tuottaessaan ja tulkitessaan nojaavat meneillään olevan keskustelun luomaan kontekstiin. Olennaista on myös se, että keskustelunanalyysissä vuorovaikutuksen ongelmat nähdään ilmiönä, joka ei välttämättä edellytä kielenkäytön virheen olemassaoloa. Työnsä kannalta merkityksellisenä Klippi pitää myös keskustelunanalyysin piirissä viriämässä olevaa tutkimusta siitä, miten kielellinen ja ei-kielellinen toiminta linkittyvät keskustelussa (esim. Goodwin 1986, Goodwin ja Goodwin 1986).

Väitöskirjassa tarkastelun kohteena on viisi vuorovaikutuksellista ilmiötä: eleiden sekä toisaalta kirjoituksen ja piirrosten käyttö keskustelussa, nauru ja huumori, afaatikkojen aloittamat korjausjaksot sekä yhdestä taipumattomasta sanasta muodostuvat vuorot. Klippi toteaa valinneensa juuri nämä ilmiöt siksi, että ne ovat aineistossa toistuvia ja selvästi havaittavissa olevia. Väitöskirja myös jäsentyy siten, että johdannon sekä metodin ja tavoitteiden esittelyn jälkeen kirjassa on viisi analyysilukua sekä lopuksi yhteenveto ja yleinen pohdinta. Seuraavassa tarkastelen lyhyesti lukuja, joissa analyysin kohteena ovat osanottajien eleet, nauru ja huumori sekä korjaussekvenssit.

ELEET KESKUSTELUSSA

Tarkastellessaan afaatikkojen käyttämiä eleitä Klippi on rajannut tutkimuksen kohteeksi vain sellaiset eleet, jotka ovat käännettävissä kielellisiksi ilmauksiksi ja joita

käyttämällä puhujan siis on mahdollista kompensoida kielellisten ilmausten tuottamisen ongelmia. Analyysin lähtökohtana on mm. Ekmanin ja Friesenin (1969, 1972) käyttämä luokitus, jossa edellä mainitun kaltaiset eleet jaetaan kolmeen ryhmään: sellaisiin, joihin on konvention kautta kytkeytynyt tietty merkitys (esim. pään nyökäys), toiseksi ikonisiin eleisiin ja kolmanneksi deiktisiin eleisiin. Klippi päätty kuitenkin siihen, että afaatikot eivät käytä eleitä ainakaan pääosin kielellisiä ilmauksia korvaavina vaan useimmiten kielellisiin ilmauksiin kytkeytyvinä, niiden merkitystä täydentävinä tai muuntavina — kuten muutkin kielenkäyttäjät. Ainoastaan deiktisistä eleistä huomattava osa (40 %) on tulkittavissa kompensatorisiksi siinä mielessä, että ele joko liittyy merkitykseltään epämääräiseen ilmaukseen tai esitetään yksin ilman vastaavaa kielellistä ilmausta. Toki aineistossa on myös tapauksia, joissa esimerkiksi ikoninen ele on selvästi kielellistä ilmausta korvaava ja toimii vihjeenä, jonka perusteella vastaanottaja arvaa puhujan tavoitteleman sanan.

Afaatikkojen eleitä Klippi siis analysoi pitkälti kompensatorisesta näkökulmasta. Vaikka tämä näkökulma mahdollistaakin tulosten kytkemisen aiempaan afasiatutkimukseen ja keskusteluun siitä, missä määrin afaatikot käyttävät eleitä kielellisiä ilmauksia korvaamaan, se myös suuntaa analyysia tietynlaiseksi. Klippi huomauttaakin, että esimerkiksi vierusparin jälkijäsentä aloittavien nyökäytysten ja päänpuhidustusten analysoiminen kielellistä myöntöä ja kieltä korvaaviksi tuntuu yksioikoiselta jos siksi, että *kyllä* ja *ei* ovat juuri ne sanat, jotka vaikeintakin afasiaa kärsivät puhujat pystyvät yleensä tuottamaan. Korvaavuusnäkökulmaan pohjaavaa luokittelua hedelmällisempää olisikin ehkä ollut joidenkin yksityisten tapausten perusteellisempi analysoiminen siltä kannalta, miten ele toimii

osana meneillään olevaa keskustelujaksoa ja toisaalta yhdessä siihen mahdollisesti kytkeytyvien kielellisten ilmausten kanssa. Klippi esittää muun muassa esimerkkiparin, joista ensimmäisessä yhtä ryhmän jäsentä pyydetään esittäytymään ja toisessa kertomaan työstään. Molemmista tapauksista keskustelija kieltäytyy tehtävästä pudistamalla ensin päätään ja jatkamalla sitten kielellisellä ilmauksella *ei tuu mitään*. Voisi esimerkiksi ajatella, että vuoron aloittaminen ei-kielellisellä eleellä eli päänpuhidustuksella olisi keino paitsi ilmaista kieltäytymisen samalla myös implikoida ja ikään kuin osoittaa päteväksi se selitys kieltäytymiselle, jonka puhuja sitten myös verbalisoi.

YHTEINEN NAURU

Klipin mukaan afaatikkojen keskinäinen nauru ja huumori ovat afasiatutkimuksessa uusia ilmiöitä. Niitä analysoidessaan Klippi myös toteuttaa selkeimmin tavoitettaan välttää aiemmassa tutkimuksessa vallitsevaa kielenkäytön puutteisiin keskittyvää näkökulmaa. Huomion kohteena on selkeästi se, millaisia vuorovaikutuksellisia taitoja afaatikoilla on ja miten he niitä keskustelussa käyttävät. Vaikka luku on melko lyhyt, analysoidut esimerkit osoittavat vakuuttavasti, että afasia ei vaikuta keskustelijoiden kykyyn käyttää naurua ja huumoria vuorovaikutuksellisenä resurssina, tunnistaa ja tuottaa huumorimoodiin siirtymistä merkitseviä vihjeitä tai vastata kutsuvaan nauruun.

Naurua käsittelevässä jaksossa on kiinnostavaa myös se, että useimmat afaatikkojen yhteisistä nauruista esiintyvät tilanteissa, joissa aiheena ovat osanottajien puheongelmat tai afasiaan johtanut sairaus. Klipin mukaan nauru ja huumori ovat näissä tilanteissa keino rakentaa ja osoittaa osanottajien välistä yhteisymmärrystä ja yhteistä näkökulmaa suhteessa puheenalaiseen asiaan. ▷

Havainto yhteisen naurun sijoittumisesta jaksoihin, joissa aiheena ovat afaatikkojen puheongelmat, on kiinnostava keskustelututkimuksen kannalta yleisestikin, koska se osoittaa puhetoimintojen ja osanottajien näkökulmien välisen kytköksen. Ongelmista puhuminen voi rakentua huolten kerronaksi, neuvojen hakemiseksi tai yhteisen kokemuksen jakamiseksi riippuen siitä, millaisessa asemassa keskustelijat ovat suhteessa toipiikkiin ja toisiinsa.

Afaatikkojen keskinäistä naurua ja huumoria koskevien analyysien tuloksilla on selviä puheterapiaa koskevia seurauksia. Luvun lopussa Klippi toteaaakin, että koska afaatikoilla on rajalliset mahdollisuudet käyttää kieltä kommunikaation välineenä, heille tulisi luoda tilaisuuksia käyttää niitä vuorovaikutustaitoja, joita heillä on. Siksi puheterapiatilanteissa tulisi olla tilaa esimerkiksi huumorille ja naurulle.

KORJAUSJÄSENNYS AFAATIKKOJEN KESKUSTELUSSA

Korjauksia on afasiatutkimuksessa aiemmin käsitelty pääosin psykolingvistikseen näkökulmasta keskittyen puheentuottamisen ongelmia osoittaviin afaatikkojen itsekorjauksiin. Viime vuosina on Klipin mukaan kuitenkin ilmestynyt myös tutkimuksia, joissa korjauksia on käsitelty vuorovaikutusilmiönä ja joissa on analysoitu vastaanottajankin tekemiä korjausaloitteita ja niitä seuraavia vuoroja (esim. Laakso 1992). Näissä tutkimuksissa aineistona ovat kuitenkin olleet ns. normaalipuhujan ja afaatikon väliset keskustelut, joille on ominaista se, että korjausaloitteet ovat lähes yksinomaan normaalipuhujan tekemiä.

Se, että Klippi on valinnut aineistokseen afaatikkojen ryhmäkeskustelut, mahdollistaa siis — naurun ja huumorin ohella — toisenkin afasiatutkimuksessa uuden ilmiön tarkastelun. Klipin aineistossa afaatikkojen

tekemiä korjausaloitteita esiintyy nimittäin runsaasti. Lisäksi analyysi osoittaa, että afaatikot kykenevät käyttämään hyvin monentyyppisiä korjausaloitteita — vaikkakin puhujien välillä oli eroja siinä, millaisia korjausaloitteita he käyttivät.

Selvin ominaispiirre afaatikkojen keskustelun korjausjakson varassa on Klipin mukaan se, että ne ovat hyvin pitkiä. Kirjan esimerkkikatkelmissa korjausjaksot eivät näytäkään rakentuvan meneillään olevan keskustelun sisään sijoittuviksi välisekvensseiksi kuten tavallisissa arkikeskusteluissa yleensä. Voisikin ajatella, että korjausrakenne, jossa vuoro toimii ikään kuin vihjeenä ja projisoi vastaanottajien tulkinnan tarkistuksia ja tulkintaehdotuksia, olisi afaatikkojen keskustelua yleisemminkin jäsentävä rakenne. Samalla merkitykset rakentuisivat afaatikkojen välisessä vuorovaikutuksessa vielä perustavanlaatuisemmin osanottajien välisessä yhteistyössä kuin muiden kielenkäyttäjien keskusteluissa.

LOPUKSI

Luin Anu Klipin väitöskirjaa keskusteluanalyytikon silmin. Olen kyennyt hahmottamaan sen merkitystä afasiatutkimuksen kehityksessä vain sen perusteella, mitä kirjassa on kerrottu työn lähtökohdista ja tuloksista suhteessa aiempaan tutkimukseen. Keskeistä nähdäkseni on kuitenkin se, että valitsemalla aineistoksi afaatikkojen ryhmäkeskustelut ja suuntaamalla huomion kielenkäytön puutteiden sijasta afaatikkojen vuorovaikutustaitoihin Klippi on voinut nostaa esille useita sellaisia ilmiöitä, joita afasiatutkimuksessa ei ole aiemmin käsitelty.

Klipin tutkimus osoittaa, että vaikka keskustelijoilla olisikin rajalliset mahdollisuudet tuottaa ja osin ymmärtääkin kielellisiä ilmauksia, he voivat välittää merkityksiä ja rakentaa yhteisymmärrystä myös

monilla ei-kielellisillä keinoilla sekä nojamalla meneillään olevan keskustelun luomaan kontekstiin ja osanottajien väliseen yhteistyöhön. Tämä on olennainen tulos paitsi afasiatutkimuksen myös keskusteluanalyysin kannalta. Vaikka keskusteluanalyysissä lähdetäänkin siitä, että nonverbaali toiminta on otettava huomioon keskustelun sekventiaalisessa analyysissä, käytännössä analyysi usein keskittyy vain kielellisiin ilmauksiin — mikä siis saattaa jättää tarkasteluun suuriakin aukkoja. Vaikka vuorovaihtoon liittyvä ei-kielellinen toiminta olikin rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle, jatkossa olisi kiinnostavaa saada tietoa myös siitä, miten eleitä, katseita ja prosodiaa käytetään vuorottelussa hyväksi silloin, kun mahdollisuudet syntaktisten vihjeiden käyttöön ovat rajalliset. Tämä tieto toisi relevantin lisän keskusteluanalytiikoiden käymään keskusteluun siitä, missä määrin syntaktiset piirteet ovat vuorottelujärjestelmän kannalta ratkaisevia (ks. esim. Ford, Fox ja Thompson 1996).

Merkittävää Anu Klipin väitöskirjassa on mielestäni myös se tapa, jolla kirjoittaja rakentaa kuvaa viidestä afaatikosta ja heidän yhteisistä tapaamisistaan. Aineistokatkelmien analyysiin limittyä hienovaraisesti rakennettu kertomus näiden ihmisten elämästä ja sen merkityksistä. Näkökulma ei ole selvästikään ulkopuolisen, vaan osallistuvan tutkijan. ■

LIISA RAEVAARA
Suomen kielen laitos,
PL 25 (Franzeninkatu 13),
00014 Helsingin yliopisto
 Sähköposti: *Liisa.Raevaara@Helsinki.Fi*

LÄHTEET

- EKMAN, P. – FRIESEN, W. 1969: The repertoire of nonverbal behaviour: categories, origins, usage and coding. – *Semiotica* 1 s. 49–98.
- 1972: Hand movements. – *Journal of Communication* 22 s. 353–374.
- FORD, CECILIA – FOX, BARBARA – THOMPSON, SANDRA 1996: Practices in the construction of turns: The »TCU« revisited. – *Pragmatics. Quarterly Publication of the International Pragmatics Association (IPrA)* 6/3 s. 427–454.
- GOODWIN, CHARLES 1979: The interactive construction of a sentence in natural conversation. – G. Psathas (toim.): *Everyday language. Studies in ethnomethodology* s. 97–121. Erlbaum, New York.
- 1986: Gestures as a resource for the organization of mutual orientation. – *Semiotica* 62 s. 29–49.
- GOODWIN, MARJORIE HARNESS – GOODWIN, CHARLES 1986: Gesture and coparticipation in the activity of searching for a word. – *Semiotica* 62 s. 51–75.
- LAAKSO, MINNA 1992: Interaction features of aphasia therapy conversation. – R. Aulanko ja M. Lehtihalmes (toim.): *Studies in logopedics and phonetics* 3. Publications of the Department of Phonetics, University of Helsinki, Series B: Phonetics, Logopedics and Speech Communication 4 s. 69–90.
- SEPPÄNEN, EVA-LEENA 1995: Pronominit *tämä, tuo, hän* ja *se* läsnäolijaan viittaamisen keinona keskustelussa. *Lisensiaatintyö*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.